

BEKE ÖDÖN: MARI SZÖVEGEK. I. KÖTET

Gyűjtötte és kiadta Beke Ödön. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957

Az ez évben 75. születésnapját betöltő BEKE ÖDÖN nagy jelentőségű művet tett le a magyar és egyszersmind a nemzetközi tudomány asztalára. A számos könyv és a mintegy másfélezer tudományos cikk szerzőjének nemrég jelentette meg az Akadémiai Kiadó cseremisiz (mari) gyűjtéseinek második kötetét. Pár évvel ezelőtt, 1951-ben, szintén az Akadémiai Kiadó kiadásában jelent meg gyűjtésének első kötete „A cseremiszek (marik) népköltészete és szokásai” I. címen.

E kötetekben BEKE ÖDÖN több, mint négy évtizeddel ezelőtt a magyarországi cseremisiz (mari) hadifoglyok között, az akkori Magyar Tudományos Akadémia megbízásából végzett nyelvészeti és néprajzi kutatásainak egy részét tette hozzáférhetővé.

A századforduló utáni feudálkapitalista Magyarország kultúrpolitikája nem tette lehetővé, hogy nyelvészeink, néprajzkutatóink a helyszínen tanulmányozhassák a cári Oroszország területén élő finnugor népek nyelvét, életmódját. Ehhez hozzá kell tennünk még azt is, hogy az akkori nemzeti büszkeségnek vagy hiúságnak nem túlságosan felelt meg a távoli „halzsírszagú”, szegény rokonság. A „lovass nemzet”, amelyet őshazája és rokonsága állandóan foglalkoztatott, szívesebben vállalta az ázsiai turán lovasokat, mint az északi öv néptörzseit.

Az első világháború kitörésekor a magyar tudománynak a finnugor nyelvű népcsoportokkal még meglevő csekély érintkezése is elakadt, hiszen a háború rokon népeinket is ellenségeinkké tette. Az események következtében hazánkba került hadifoglyok érkezése, mint ahogy BEKE ÖDÖN előszavában írja: — nem szándékos és nem várt rokonlátogatás volt.

Ezt a „kényszerű rokonlátogatást” használták fel a magyar nyelvészek MUNKÁCSI BERNÁT vezetésével, hogy a háborútól megszakított magyar—finnugor érintkezés felvételét megkíséreljék foglyotáborainkban, ahol szép számmal akadtak mordvinok, votjakok, zürjének és más származású nyelvrokonaink. 1915 januárjában, alig fél évvel a háború kitörése után, a Magyar Tudományos Akadémia közbenjárására a hadvezetőségénél az Esztergomkenyérmezei hadifoglyotáborban rövidesen összegyűjtöttek 73 mordvin, 56 cseremisiz, 39 votják és 2 zürjén hadifoglyot.

A cseremisiz (mari) anyanyelvű foglyokkal BEKE ÖDÖN foglalkozott több mint két és fél évig. Ez alatt az idő alatt gyűjtötte össze azt a hatalmas anyagot, amelynek még 40 év után is csak egy része láthatott napvilágot. Horthy Magyarországot nem nagyon érdekelte sem a finnugor nyelvtudomány, sem a fiatal kommunista nyelvész, aki az 1919-es proletárdiktatúra után

emigrációba kényszerült, majd pedig hazatérése után itthon folytatta — íróasztala számára — az Akadémia megbízásából gyűjtött anyagának feldolgozását. Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk, hogy a külföld tudományos köreihez fordult szövegei megjelentetése végett.

A 20 nyelvjárás között, mely a régi kosztromai kormányzóságtól a permi-ig terjedt, több olyan is akadt, amelyekből addig még egyáltalán nem történt gyűjtés. A 29 különböző vidékről való cseremis (mari) hadifogolytól BEKE ÖDÖN nemcsak mennyiségileg, de műfajilag is hatalmas anyagot gyűjtött. Tartalmaz ez a gyűjtés 281 mesét és elbeszélést, 580 dalt, 1177 közmondást, 658 találós mesét, 1268 babonát és előjelet, 270 néphit-re vonatkozó adalékot, 76 kisebb imát, 12 varázsigét, 4 áldozati leírást, 4 ünnepi szokást, 4 temetési leírást, 7 lakodalmi leírást, 1 önéletrajzot, 2 leírást a mindennapi életből, 2 feljegyzést a méhtenyészésről és 2 leírást a kátránykészítésről.

Ez a hatalmas anyag terjedelmében felülmúlja az eddigi finnugor gyűjtéseket, szótári gyűjtése pedig talán még nagyobb, mint KARJALAINEN chanti és LAGERCRANTZ lapp szótára.

Ennek a nyelvi és néprajzi szempontból egyaránt nagy értékű gyűjtésnek külföldön eddig az alábbi öt kötete jelent meg: — 1. Gesänge russischer Kriegsgefangenen. Megjelent 1929-ben, a Bécsi Tudományos Akadémia Kiadásában. (Ez a kötet LACH RÓBERT népzene-kutatóval közösen gyűjtött, különböző nyelvjárású dalokat tartalmaz.) 2. Tscheremissische Texte zur Religion und Volkskunde. (Oslo Etnografiske Museum, Bulletin 4. 1931.) 3. Texte zur Religion der Osttscheremissen. (Anthropos, XXIX. kötet, 1934.) 4. Tscheremissische Märchen, Sagen und Erzählungen. (MSFOu. LXXVI. Helsinki. 1938.) 5. Tscheremissische Märchen aus dem Kreise Jaransk. (Annales Litterarum Societatis Esthonicae 1937. II. Tartu. 1939. Erste Mitteilung.)

Majdnem négy évtizednek kellett elteltelnie ahhoz, hogy szöveggyűjtései itthon is megjelenhessenek. És alig pár év alatt a megjelent két kötet mellett már a harmadik kötet nyomdában, a negyedik pedig előkészítés alatt van.

A most megjelent második kötet az előbbiekkal szemben több nyelvjárásból (négy) közöl anyagot. Ezek közül először olvashatunk szöveget a vetlugai (Kosztroma) — és az eddig teljesen ismeretlen, BEKE ÖDÖN által felfedezett csebokszári nyelvjárásokból. Az általa tanulmányozott joskarolai nyelvjárás sem azonos PORKKA és WICHMANN nyelvjárásával, hanem ezeknél nyugatabbra való, s mint BEKE kimutatta, ezt tanulmányozta először REGULY, de csak kb. 800 példamondatra és szótári anyagra kiterjedő gyűjtése jelent meg BUDENZ JÓZSEF érdeméből.

Mivel a szerző gyűjtésének eredeti célja nyelvi szempontokat szolgált, érthető, hogy az anyag elrendezésében nem műfaji, hanem nyelvjárási, illetve a dialektusoknak földrajzi elhelyezkedését vette alapul.

Nyelvjárási csoportosításának azonkívül, hogy egy-egy nyelvjárás nyelvi sajátosságait több műfajon keresztül, az élő nyelvet tükröző szövegeken tanulmányozhatjuk, megvan az a haszna is, hogy a folklór kutatói a mesék, szokások stb. egyes változatain kívül, elterjedési körüket is regisztrálhatják, természetesen figyelembe véve a folklór elemek népek közötti cseréjének lehetőségét is. (Pl. orosz, csuvas, stb. mesékkel, dalokkal.)

A kötetben — a vetlugai nyelvjárás kivételével, mely csak találós meséket és babonákat tartalmaz — igen gazdag anyagot találunk a cseremiszek (marik) szokásai és hitvilága megismeréséhez. Sőt, még egy önélet-

rajzot is. (Jaranszki nyj. 6. l.) Ebben, de főként a többi szövegben, feltűnően keverednek a régi és az új életforma elemei. Egyrészt a népelet szokásai, életfelfogása, a közösségről, munkáról stb.-ről való gyakorlatias, másrészt babonás szemlélete. Mivel az egyszerű, dolgozó emberek, parasztok életmódja országokon át azonos, nem csodálkozhatunk, ha igen sok konkrét egyezést találunk a magyar paraszt és a cseremiszek (marik) babonás szemlélete és életfelfogása közt. Szinte szóról szóra egyeznek a termésre vonatkozó időjárással vagy állatokkal kapcsolatos jóslásaik, hogy csak egy párat említsek. Ha lúd féllábon áll, hideg lesz (24. l.). Ha télen a mezőn a hó mély lesz, a gabona jól terem (26. l.). Ha a tehén a mezőről szájában foga közt füvet hoz, akkor mohó év lesz. Ha a macska a kemence tetejére fekszik, hideg lesz (398. l.). Ha a vadludak ősszel magasan repülnek, az ősz rövid lesz; ha alacsonyan repülnek, az ősz hosszú lesz (560. l.). Ha a napnak udvara lesz, nedves idő lesz (562. l.). Az egyezés még fokozottabban mondható el a közmondásokra, amelyek általában a népi észjárásra jellemző, tapasztalati igazságot fejeznek ki (és ez oknál fogva a legtöbb nép nyelvében megtalálhatók). Ilyenek pl.: Ne áss másnak vermet, hamarosan magad kerülsz bele! (16. l.) Nézd meg az anyját és vedd el a leányát! (366. l.) Kis tüzet kis korábban kell eloltani (370. l.). A tölgyfától a makkja nem esik messzire (378. l.). Másnak a tyúkjá is lúdnak tetszik. Varjú a varjú szemét nem vájja ki (556. l.). Persze sok olyan mondással is találkozunk, amely az olvasó számára nemcsak ismeretlen, de nem is könnyen érthető, mint pl. Az ember szájába nem lehet kaput állítani (16. l.). A medve elment, a farkasnak maradt a helye (18. l.). A szélmalomban őrált liszten nincs áldás, a vízi malomban őrált gabonán áldás van (372. l.). A lakodalomról a sulyok sem marad el (376. l.). Idegenben sima, otthon (tkp. magánál) sulyok (366. l.). A gondolat a gerendán, Isten rendelése a homlokon (378. l.). Nem ártott volna ezekhez sem rövid magyarázatot fűzni. Itt jegyzem meg, hogy a 18. lapon a 26. számú közlés nem közmondás és a 420. lapon a 177—181. számmal jelzett szöveg nem előjel és nem babona. Szövegükből világosan kitűnik, hogy a szokásokhoz tartoznak.

A mondások nagy része és azok lejegyzése, átírása megegyezik WICHMANN GYÖRGY korábban, részben a helyszínen gyűjtött anyagával, ami BEKE szövegeinek hitelességét bizonyítja annak ellenére, hogy sohasem sikerült a cseremiszek földjére eljutnia.

Örömmel olvastuk a Küksnur falui (joskar-olai nyj.) leánykérő és lakodalmi szokások részletes leírását (466. l.). Ugyanez nem mondható el a jaranszki nyelvjárás hasonló anyagáról, mivel a leánykérés és lakodalom, a temetés és a halottakról való megemlékezés ünnepeinek leírása egy, már 1931-ben Oslóban megjelent kötetben vannak összegyűjtve, amelyek sajnos ma már egyáltalán nem kaphatók. Itt (64. l.), inkább csak az ilyen alkalmakkor elmondott áldás vagy mondás van közölve.

Az effajta kiadványoknál nélkülözhetetlen jegyzet-apparátus némi kívánnivalót hagy maga után. Többször előfordul, hogy a magyar lapalji jegyzet hiányzik, pl. a 442., 544. lapokon. De olyan is akad, hogy a hiányzó magyar magyarázó szöveg helyén a német van (392. l.), vagy, hogy ugyanannak a magyarázatnak más a számozása a bal és más a jobb oldalon (464., 465. l.). Ezek a hiányok nyilván a nyomda rováására irandók.

Akadémiai kiadványban nem lenne szabad sajtóhibának előfordulnia. Sajnos mégis akad, pl. a 82. l. 6. sorában *sò-l'â[m]* van *sò-l'â[m]* helyett, a 96.

lap 10. sorában *djn·δnm* helyett *djn·δnm* áll. Az 564. lap utolsó két sorában kétszer is varja van szedve varrja helyett.

Ez az értékes kiadvány még igen komoly nyelvi és néprajzi analízist kíván, aminek elvégzéséhez szükség lenne a még kiadásra váró gyűjtés mielőbbi megjelentetésére. A „Mari szövegek” minden sora kincset jelent a finnugor népek nyelvének és népköltészetének kutatói számára.

M. Velenyák Zsófia

TRENCSENYI-WALDAFEL IMRE: MITOLÓGIA

Budapest, 1956. „Művelt Nép” Kiadó. 407 lap. 3. átdolgozott és bővített kiadás

1936-ban jelent meg első ízben „Görög—római mythológia” címen Trencsenyi Waldapfel Imre összefoglaló mitológiai kézikönyve. Jelentősége már akkor szinte felmérhetetlen volt, hiszen a magyar klasszika-filológia történetében elsőnek nyújtott közérthető formában, ugyanakkor mégis a kor legmagasabb tudományos színvonalát képviselő összefoglalást a görög mitológiáról. A könyvet nem csak a klasszikus-filológusok, de a legszélesebb olvasóközönség is szívébe fogadta, s ugyanez a lelkes fogadtatás várta a második, majd a jelen recenzió tárgyát képező harmadik kiadást is. A könyv pusztán tényének jelentőségét méltatva hadd iktassuk ide a neves vallástörténésznek, FRIEDRICH PFISTERnek szavait, melyeket mitológiánkkal körülbelül egyidőben megjelent, „Götter- und Heldensagen der Griechen” (Heidelberg, 1956) című munkájának előszavában olvashatunk. PFISTER, a görög mitológiának az európai szellemre és művészetekre gyakorolt óriási hatását tárgyalva, megállapítja: „Um so merkwürdiger ist es, dass wir noch keine zusammenhängende Darstellung der griechischen Götter- und Heldengeschichten für Liebhaber in deutscher Sprache besitzen, die so erzählt, wie es uns überliefert ist, ohne moderne Deutungen hineinzumischen und ohne den antiken Mythos weiterzudichten.” T. W. I. két évtizeddel korábban nyújtotta a magyar olvasóknak azt, amit PFISTER csak 1956-ban ajándékozott a német közönségnek: a görög és római mítoszokat, ahogy azokat az ókor ránhagyományozta, modern átértelmezés vagy továbbköltés nélkül. De különösen e harmadik kiadás jelentősége jóval túlmegegy a mondottakon.

Maga a *mitológia* szó meglehetősen komplex jelentéstartalommal bír, s aki mitológiát ír, az előtt legalábbis három különböző lehetőség áll. Az egyik — és leginkább népszerű — feladat lehet: megírni magukat a mitológiai történeteket, istenek és hősök tetteit, vagyis a mitológiából kiemelni és a nagyközönség számára hozzáférhetővé tenni az *epikumot*. Lényegében ezt teszi PFISTER is már említett könyvében, több mint félévszázados tudományos munkásság eredményeként előre megállapítva az egyes mítoszok viszonyát és a mítikus történetek kronológiai sorrendjét. De teszik még inkább az olyan — már-már szépirodalmi jellegű — vállalkozások, mint például WALTER BAUER „Griechische Sagen” (Stuttgart, 1950) című könyve, melyből a modern értelmezési kísérlet s bizonyos novellisztikus színezet sem hiányzik. Egy másik lehetséges út: az egyes istenalakokkal és hősökkel kapcsolatos mítikus elképzelések számbavétele, vallásos és poétikus hiedelmek szétválasztása, az isten vagy hős *mitológiai funkciójának* megállapítása.